

Вегера Л.Р.
НПУ імені М. П. Драгоманова

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА ПАВЛОВИЧА НАУМЕНКА (1852-1919РР.)

Розглядається освітня діяльність видатного громадсько-політичного діяча, філолога, педагога В.П. Науменка. З'ясовується його роль в освітньому процесі кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: Науменко В.П., освіта, погляди, гуманізм.

Вегера Л. Образовательная деятельность Владимира Павловича Науменка (1852-1919 гг.)

Рассматривается образовательная деятельность выдающегося общественно-политического деятеля, филолога, педагога В.П. Науменка. Выясняется его роль в образовательном процессе конца XIX – начала XX века.

Ключевые слова: Науменко В.П., образование, взгляды, гуманизм.

Vegeera L. The educational activities Vladimir Pavlovich Naumenko (1852-1919)

Considered educational activities of remarkable social and political activist, linguist, teacher V.P. Naumenko.

Keywords: Naumenko V.P., education, views, humanism.

В умовах докорінних змін у розвитку суспільства, у його багатомірному комунікаційному просторі та в історичній науці стають важливими дослідження щодо місця і ролі видатних представників української культури кінця XIX – першої половини XX ст.

Значний інтерес у відтворенні історії українського національного руху кінця XIX – середини XX ст. становить постать В.П. Науменка (1852-1919 рр.) – представника київської академічної думки, філолога, журналіста, педагога, державного діяча, активного учасника національно-визвольного руху України початку XX ст., автора багатьох праць з питань філології, історії, педагогіки та культури. Яскравий представник своєї епохи, він мав значний вплив на формування світогляду української інтелігенції, політики уряду України в період Гетьманату П.Скоропадського у вирішенні державних питань культурно-освітнього життя.

Актуальність даної роботи зумовлена тим, що досі не створено цілісної картини життя, науково-педагогічної та громадсько-політичної діяльності ученого в контексті розвитку українського національного руху другої половини XIX ст. Метою роботи є дослідження життєвого шляху В.П. Науменка, аналіз його поглядів на освітнє життя. Поява такого дослідження сприятиме глибшому розумінню специфіки суспільно-політичного розвитку України другої половини XIX ст. на прикладі конкретної особистості.

Друга половина XIX ст. – початок XX ст. – це період глибоких соціальних змін, що відбувалися в Російській імперії, до складу якої входили Центральна, Південна та Східна Україна. Прикладом цього є так звані великі реформи: скасовується кріпосне право (1861р.), проводяться військова (1862р.) та судова (1864р.) реформи, запроваджується

земське самоврядування. Лібералізація та реформація суспільного життя сприяли розгортанню національно-просвітницького руху.

У цей час у Росії йшов процес підготовки й освітньої реформи, який завершився прийняттям у липні 1864р. “Статуту про початкові народні школи”, за яким навчання в усіх школах повинно було проводитися російською мовою [10, 345].

На початку 70-х років XIX ст. утиски національно просвітницького руху дещо послабились. Активізація українофільства була пов’язана з діяльністю нового покоління, яке вперше заявило про себе на початку 60-х років. Центр активності переноситься з Петербургу до Києва [4, 229]. У цей час “однією з найвпливовіших організацій демократичного спілкування стає Київська громада” [9, 81]. Її членами на той час були наукові й культурні діячі В.Антонович, В.Бернштам, Ф.Вовк, М.Драгоманов, Г.Житецький, П.Житецький, П.Косач, М.Лисенко, К.Михальчук, В.Науменко, І.Нечуй-Левицький, О.Русов, М.Старицький, Ю.Цвітковський, П.Чубинський, Я.Шульгін, та ін. Найстаршим серед громадівців був В.Антонович (42 роки), а наймолодшим – В.Науменко (23 роки) [8, 130].

Таким чином, свою безпосередню освітню діяльність В.Науменко розпочав у 1873 р., одразу по закінченню університету Святого Володимира. Наказом попечителя учбового округу від 31 липня 1873 р. він був призначений учителем підготовчого класу у Київську 2-гу гімназію, де пропрацював рівно 30 років – до 31 липня 1903 р. включно. Упродовж перших років він працював лише у підготовчих класах, а з 1880 р., після складання спеціального іспиту в Університеті Св. Володимира, – повноправним викладачем російської мови і словесності [22, 4].

З метою відродження національної самосвідомості українського народу Володимир Павлович Науменко вважав необхідним здійснити побудову освітньої системи на демократичній, національній основі, укласти та видати підручники рідною мовою, підготувати вчительські кадри для народних шкіл. Він розумів, що для створення національно свідомої генерації українців необхідно реформувати тогочасну систему освіти, а головним завданням вбачав запровадження навчання рідною мовою, особливо в початковий період навчання.

Працюючи у 2-ій Київській гімназії, В.Науменко за сумісництвом викладав у Київській міністерській гімназії (1873-1894 рр.), Колегії Павла Галагана (1880-1882 рр.), Київській Фундуклеївській жіночій гімназії (з 1889р.), Київському Володимирському кадетському корпусі (з 1893 р.). Паралельно виконував і громадські доручення, такі як секретар педагогічної ради 2-ої Київської гімназії (1873-1889 рр.) З 1874 р. по 1878 р. виконував обов’язки бібліотекаря фундаментальної і учнівської бібліотек 2-ої Київської гімназії, з 1880р. затверджений класним наставником цього ж навчального закладу [22, 3, 4, 6].

У 1881р. В.Науменко був єдиним учителем 2-ої Київської гімназії у колі київських педагогів, які виявили бажання влаштувати публічні читання з метою посилення народної освіти [24, 6-7].

У 1882 р. прогресивна інтелігенція Києва заснувала Київське товариство грамотності (1882-1908 рр.), яке розгорнуло просвітницьку роботу в Київській,

Подільській і Волинській губерніях. Першим головою організації став Київський губернатор С.Гудим-Левкович, а з 21 березня 1897 р. – В.Науменко [1, 39].

Статутом товариства передбачалося: матеріальна підтримка існуючих та відкриття нових народних училищ; створення класів для дорослих; нагородження учителів та грошова допомога бідним учням, призначення премій за кращий твір, спрямований на просвіту народу; видавництво підручників і книг для народного читання; розповсюдження книг і періодичних видань для народних читань; заснування при школах книжкових складів; посередництво при забезпеченні шкіл книгами; формування сільських бібліотек [29, 24].

Справжнє призначення Київського товариства грамотності В.Науменко вбачав у тому, щоб “служити справі освіти народу в Південно-Західному Краї”. Одним із завдань такої діяльності було “утворення і підтримка народних бібліотек, які і відкривались Товариством по мірі можливостей у всіх трьох губерніях Південно-Західного Краю” [16, 19].

Бібліотечна комісія Київського товариства грамотності розгорнула значну роботу зі створення шкільних бібліотек та забезпечення книгами населення. Одним із завдань діяльності бібліотечної комісії було “безкоштовна розсилка книг сільським школам, сільським бібліотекам та іншим установам і особам” [29, 31]. Її члени збирали інформацію про ті села, в яких була можливість влаштувати бібліотеку, шукали приміщення для неї, “після чого з усіма необхідними документами відправляли статут бібліотеки на затвердження губернатору” [16, 71]. Складності виникали з укомплектування бібліотек літературою: катастрофічно не вистачало коштів. І все ж таки В.Науменко докладав усіх своїх організаторських здібностей, щоб книжки вчасно надходили у сільські бібліотеки [16, 71].

Такі бібліотеки створювалися не тільки в сільській місцевості, а й у містах. Так, бібліотека-читальня була відкрита у 1899 р. і в м. Києві з метою “надання усім без винятку жителям міста безкоштовного користування книгами і періодичними виданнями для читання вдома, а також у приміщенні читальні” [29, 29].

Розвитку мережі бібліотек для народу В.Науменко надавав великого значення. Він вважав, що у такий спосіб можна істотно вплинути на підвищення культурно-освітнього рівня українського народу. Така активність не була прийнятною для політики царату, представники влади ретельно слідкували за товариством та його членами [15; 17; 20; 21; 27]. Чиновники намагалися всіляко придушити діяльність В.Науменка і очолюваного ним Київського товариства грамотності [17]. Так, в одному з офіційних звернень генерал-губернатор зазначав, що товариство “останнім часом почало забезпечувати їх (бібліотеки-читальні) різного виду брошурами, розрахованими, головним чином, на підбурення сільського населення проти існуючого порядку управління” [16, 2]. До того ж комплектування бібліотек навчальних закладів регламентувалось державними документами [30].

Науменко В.П. був змушений знаходити аргументи на захист просвітницької діяльності Київського товариства грамотності. У відповідь на звинувачення у невідповідності підбору книг у шкільних бібліотеках він пояснював, що усі поповнення відбувались згідно правил і регламентування державними документами. Наявність “сумнівних” з погляду управлінців книг просвітителів пояснює відміною урядом обмежень щодо забезпечення бібліотек книгами лише за спеціальними каталогами. Він наполягав на

тому, що зважаючи на дію нових законів не повинно бути обмежень при комплектуванні бібліотек книгами, які є допущеними до загального користування. Також В.Науменко підкреслював, що закон не зобов'язує товариство при відкритті бібліотеки подавати на затвердження списки книг, які складатимуть фонд бібліотеки [16, 20].

Боротьба була важкою. Зачинялися бібліотеки і книжкові склади, вилучалися книги, накладалися заборони. Однак, завдяки відданій праці В.Науменка, просвітницька діяльність товариства не припинялася. Лише за один 1901 р. діячам товариства вдалося відкрити та укомплектувати 5 народних бібліотек, була здійснена підготовка до відкриття таких бібліотек ще у трьох селах Подільської і Волинської губерній. У звіті за 1902 р. про діяльність Київського товариства грамотності відзначено, що найважливішим здобутком варто вважати влаштування народних бібліотек у межах Київської, Волинської і Подільської губерній [23, 23].

Київське товариство грамотності розгорнуло значну роботу і в межах діяльності шкільної комісії, постійним членом якої був В.Науменко. Метою діяльності шкільної комісії “було розробляти, як теоретично, так і практично, всі питання, пов'язані зі шкільною справою”. Конкретизувалась така мета у наступних завданнях: відкриття нових народних училищ; заснування при народних училищах класів для занять із дорослими; розгляд прохань від різних осіб і установ про матеріальну допомогу і різні вказівки та поради зі шкільної справи; ознайомлення з життям і діяльністю провінційних шкіл за наданими звітами; піклування про школи, засновані товариством [29, 36].

Так, за один 1900-й р. Київським товариством грамотності під керівництвом В.Науменка було засновано п'ять шкіл: дві чоловічих, дві жіночих, одна з двома відділеннями – чоловічим і жіночим. У чотирьох із зазначених шкіл заняття відбувались у неділю, а в одній, жіночій тюремній, – у будні дні. У 1900р. ці школи відвідувало 750 учнів: 518 осіб чоловічої та 232 особи жіночої статі [23, 79].

В історії України життєво важливі завдання щодо створення системи народної освіти успішно виконували товариства Просвіти, які діяли на етнічних українських землях у період з 1868 по 1939 роки. Дослідниця Л.Березівська визначає тип зазначених громадських організацій як “науково-просвітницькі, що ставили за мету сприяти розвитку певних видів освіти чи просвіти народу взагалі” [1, 49].

Як значиться у статуті Просвіти, “Товариство має на меті сприяти розвитку української культури і, головним чином, просвіті українського народу його рідною мовою, діючи в межах м. Києва і Київської губернії” [28, 16]. Реалізувати вказану мету товариство намагалось “шляхом організації бібліотек, читалень, книготорговель, лекцій, читань, курсів, спектаклів, а також шляхом відкриття шкіл та інших просвітницьких закладів” [19, 94].

У цій організації працювали Б.Грінченко, С.Тимошенко, Леся Українка, В.Винниченко, Д.Дорошенко, С.Єфремов, В.Дурдуківський, Л.Яновська, С.Русова, І.Огієнко та ін. У “Реєстрі членів” товариства Просвіта за номером 241 записаний дійсним членом Володимир Науменко [28, 9], який, як зазначалося в одній із доповідних записок генерал-губернатору Ф.Трепову “вступив і залишався до моменту закриття членом малоросійського товариства Просвіта в Києві” [26, 3].

Упродовж усіх років діяльності товариства Просвіта, одним з її головних завдань було створення національної школи. На засіданнях Рад, шкільних комісій, загальних

зборах громадських організацій активно обговорювалися питання щодо створення навчальних закладів при товаристві [1, 55].

Однак, діяльність товариства з боку органів офіційної влади характеризувалося негативно, оскільки, на їхню думку, зазначене товариство поряд з іншою діяльністю займалося і випуском видань, “метою яких є дискредитація монархічної влади і пропаганда республіканських ідей” [18; 25; 26, 4]. Оцінивши діяльність Просвіти як загрозову суспільному спокою, 8 квітня 1910 р. київські представники царської влади визнали необхідним закрити це товариство. Вказані події торкнулися і службової кар’єри В.Науменка. У 1911 р. таємний радник Р.Зілов не підтримав клопотання В.Науменка про його подальше перебування на педагогічній службі [26, 4].

Багатим на радикальні зміни видався 1917 рік. З перемогою Лютневої революції відкрилися більші можливості для українського національно-просвітницького руху, почався новий період у діяльності просвітницьких товариств.

Основною організаційною формою руху за національне відродження освіти стали товариства Просвіта, які навесні 1917 р. відновили свою діяльність. Однією з перших в Україні відновила свою діяльність Київська Просвіта. Головою товариства обирається В.Науменко. Він же й головував на загальних зборах 14 травня 1917 р., на яких було затверджено план роботи комісій.

З перших днів створення Української Народної Республіки розгорнулася широка робота у напрямку українізації освіти [31]. Практично всю справу українізації шкіл було доручено помічнику попечителя Київського учбового округу В.Науменку, про що і оголосив попечитель М.Василенко на зборах з питання українізації шкіл Київського учбового округу, які відбулися 16-17 квітня 1917 р. [13, 17]. На зборах проходив обмін думками представників учбового округу з приводу введення у курс середньої школи дисциплін, пов’язаних з українознавством – історії і географії України, української мови і літератури [14, 18].

Сам В.Науменко проблему українізації освіти зводив до двох аспектів: запровадження викладання українською мовою і введення в навчальний план лише окремих українознавчих предметів у середній школі. Педагог підкреслював, що вирішення питання викладання українською мовою потребує врахування наступних чинників: національного складу учнів; відповідного складу учительського персоналу; добору підручників і посібників.

До дисциплін, які необхідно ввести у середній школі, В.Науменко відносив курс історії рідної землі, рідної літератури, географії та етнографії, а також здобуття наукових знань української мови [14, 19]. Педагог наголошував, що необхідність введення разом з предметом географії рідної землі ще й курсу етнографії пояснюється педагогічними завданнями.

Наповнення змісту освіти українознавчими дисциплінами потребувало зміни навчальних програм, щоб не завантажувати учнів надмірною кількістю інформації. Для вирішення цієї проблеми В.Науменко пропонував вилучити з програм історії, літератури і географії всього зайвого, що викладалося лише для задоволення вимог царського режиму [5, 1]. Звільнені програмні години, на думку педагога, і можна було б заповнити українознавчими дисциплінами.

За В.Науменком, реформування змісту освіти передбачало зміну вимог до вчителя, його знань та методики роботи. Підготовка педагогічних кадрів була нагальною потребою. Як вважав педагог, від цього залежав успіх розпочатої справи. “Інакше, – говорив він, – і бути не може. Для того, щоб бути досить готовим до педагогічної діяльності в національній українській школі, необхідно учительському персоналу самому бути на висоті знання своєї рідної мови, не лише практично, але і теоретично, а також бути знайомим з головними науковими дисциплінами, тісно пов'язаними з національним типом, як-то: література, історія, географія, етнографія” [5, 1].

В.Науменко приділяв багато уваги організації педагогічних курсів для вчителів. Щоб прискорити цю роботу, він пропонував “розбити курси на повітові, щоб кожний повіт влаштував місячні курси для вчителів свого повіту, і всі сили спрямувати на те, щоб українській мові навчати...” [12, 38].

У період Гетьманату В.Науменко намагався зосередитися на справах освіти, не втручаючись у політику. Але життя вносило свої корективи. Зважаючи на його компетентність та досвід як освітянина, 30 липня 1918 р. В.Науменко був призначений членом ради міністра народної освіти і мистецтва. Йому було доручено очолити комісію з організації шкільного управління. Але впроваджувана ним освітянська політика, зокрема, робота з відновлення скасованого у 1917 р. інституту попечителів учбових округів, викликала незадоволення деяких освітян [7, 100].

У квітні 1918 р. В.Науменко одержав пропозицію від гетьмана П.Скоропадського зайняти посаду міністра віросповідань, від якої він відмовився. У листопаді 1918 р. за дорученням гетьмана до В.Науменка звернувся міністр торгівлі і промисловості С.Мерінг. Він передав пропозицію П.Скоропадського посісти місце міністра освіти і мистецтв в уряді.

З перших днів на новій посаді В.Науменко виступив як реформатор. Він відразу подав декларацію про негайну реформу земств на демократичних засадах, земельну реформу та скликання Українських Установчих зборів [6, 26].

Перебування на посаді міністра гетьманського уряду було коротким, але дуже плідним. Упродовж роботи на цій посаді, з 15 листопада до 14 грудня 1918 р., Володимир Павлович бере активну участь у заснуванні Української Академії наук. Разом з гетьманом Павлом Скоропадським Володимир Науменко підписує накази про затвердження В.Вернадського президентом УАН (30 листопада 1918 р.), А.Кримського – секретарем, М.Туган-Барановського, М.Кашенка, Д.Багалія – головами відділів [3, 185, 187; 6, 26; 7, 101].

Колишні діячі Центральної Ради, які в основному мали соціалістичні переконання, не знайшовши спільної мови з гетьманом, об'єдналися у колегіальний орган Директорію на чолі з В.Винниченком та С.Петлюрою і організували проти П.Скоропадського повстання, яке швидко набувало розмаху. У столиці почали формуватися воєнізовані загони для забезпечення порядку в місті. У цей час міністр освіти В.Науменко був змушений підписати циркуляр про дострокове звільнення від занять учнів двох старших класів середніх навчальних закладів Києва та дозвіл добровільного вступу до загонів бойскаутів для підтримки порядку в місті. Цей документ викликав гостру полеміку на сторінках київських газет. Дії міністра було названо великим педагогічним злочином.

Справа в тому, що військові чиновники використали цей дозвіл для залучення гімназистів до воєнних дій.

Науменко В.П. розпочав активну діяльність проти свавілля військових. Так, 16 листопада 1918 р. на засіданні Ради міністрів Володимир Павлович проголосив заяву “про необхідність взагалі обережно поводитись при боротьбі з анархією методом військової сили, особливо, коли діло торкається шкільної молоді”. 19 листопада на Раді міністрів він знову висловив прохання “зробити постанову, що учнів середніх шкіл не можна притягувати ні в які військові дружини” [11, 3]. Хоча Рада міністрів одногосно з цим погодилась і таке рішення було занесене до протоколу, дітей всеодно записували у військові дружини.

Після падіння гетьманського уряду Володимир Науменко продовжував працювати на науковій ниві. У 1919 р. його було зараховано науковим співробітником першого історико-філологічного відділу Української Академії наук. Однак, більшовицька влада не вибачила В.Науменку участі в українських визвольних змаганнях: 7 липня 1919 р. його було заарештовано [6, 27]. В архіві Служби безпеки України залишилася справа № 232 по звинуваченню В.Науменка в контрреволюційній діяльності. У протоколі допиту від 8 липня 1919 р. інспектор таємного відділу Всеукраїнської надзвичайної комісії записав: “гр. Науменку предьявлено обвинение в том, что занимал должность министра просвещения при гетьмане. Виновным в указанном преступлении он себя не признал. Отношение к советской власти отрицательно, но лояльно” [7, 90]. Слідство було надзвичайно коротким. Наступного дня після арешту Володимира Павловича було розстріляно [7, 90].

Розправа над В.Науменком справила гнітюче враження на громадськість. Пам'ять про ученого було вшановано на Спільному зібранні Української Академії наук 25 серпня 1919 р.

У 1929 р. були опубліковані спогади про Володимира Науменка С.Русової та Л.Міщенко. Потім настали роки забуття: на ім'я Володимира Науменка та його спадщину була накладена жорстока заборона.

13 грудня 1991 р. Володимира Павловича Науменка було реабілітовано на підставі ст.1 Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” від 17 квітня 1991 р. “в связи с отсутствием совокупности доказательств его вины” [2, 6].

З середини 90-х років ХХ ст. розпочався процес відродження забутих діячів української культури, серед них і В.Науменка. Сучасна дослідниця в галузі історії України М.Палієнко пише: “Оцінюючи життєвий шлях Володимира Науменка, людини величезної культури й освіченості, відзначимо, що всім своїм життям він дав нам блискучий приклад висоти духу й святості прагнень. Як патріот України він до останніх днів зберіг своє переконання, не поступившись і на схилі життя жодним зі своїх принципів. Усю життєву енергію і знання В.Науменко віддав служінню українському народу, справі його національного відродження” [6, 27-28].

Отже, у якій би сфері життєдіяльності не проявлялась особистість Володимира Павловича Науменка – педагогіці, просвітництві, науці чи політиці – кожний вияв освітлювався найголовнішим проявом його особистості, ім'я якому – гуманізм. Його активна громадська діяльність, наукова й просвітницька робота, розробка відповідних

програм і створення підручників для народних шкіл – кожен із зазначених видів діяльності був своєрідним каменем у створенні фундаменту для української освіти. Роль В.Науменка як одного з фундаторів національної освіти полягала як у науково-теоретичному обґрунтуванні основ українського шкільництва, так і в практичному впровадженні освітянських ідей у життя українського населення.

Використана література:

1. Березівська Л.Д. Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX – початку XX століття). / Л.Д. Березівська – К.: Видавництво «Молодь», 1999. – 191 с.
2. Ільєнко І. «Приговор привести в исполнение в 24 часа» // Літературна Україна. – 1992. – 13 серпня.
3. Історія Академії Наук України (1918-1923): документи і матеріали / Упор. В.Г. Шмельов, відп. ред. П.С. Сохань – К.: Наукова думка, 1993. – 376с.
4. Миллер А.И. «Украинский вопрос» в политике властей и русаком общественном мнении (вторая половина XIX в.). / А.И. Миллер – СПб.: Алетейя, 2000. – 260с.
5. Науменко В. Национализация школы в Украине // Киевская мысль. – 1917. – 23 марта. – №81.
6. Палієнко М.Г. Повернення із забуття: портрет вченого, журналіста, видавця Володимира Науменка. / М.Г. Палієнко – К.: [б.в.], 1998. – 41с.
7. Панкова Є.В. Володимир Науменко (1852-1919) // Український історичний журнал. – 1998. – №6. – С.90-101.
8. Побірченко Н.С. Педагогічна і просвітницька діяльність українських Громад у другій половині XIX – на початку XX століття: У 2кн., Кн.1: Київська громада. / Н.С. Побірченко– К.: Науковий світ, 2000. – 307с.
9. Побірченко Н.С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття): Монографія. / Н.С. Побірченко– К.: Науковий світ, 2002. – 331с.
10. Сірополко С.О. Історія освіти в Україні. / С.О. Сірополко – К.: Наукова думка, 2001. – 912с. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (ІР ім. В.І. Вернадського).
11. Науменко В.П. Лист до редактора Часопису «Трибуна» (1918). – ІР НБУ ім. В.І. Вернадського, ф.208, №32, 7 арк. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (ЦДАУК)
12. Дело о введении преподавания предметов в учебных заведениях Округа на украинском языке (1917). – ЦДАУК, ф.707, оп.299, спр.325, 104 арк.
13. Дело о введении преподавания предметов в учебных заведениях Округа на украинском языке (1917). – ЦДАУК, ф.707, оп.299, спр.325а, 60 арк.
14. Дело о введении преподавания предметов в учебных заведениях Округа на украинском языке (1917). – ЦДАУК, ф.707, оп.299, спр.330, 19 арк.
15. Дело о деятельности Киевского общества грамотности (1881-1903). – ЦДАУК, ф.442, оп.543, спр.91, арк.36-46.
16. Дело о закрытии Киевского общества грамотности, распространявшего в Юго-Западном крае нелегальную литературу. Имеются сведения о деятельности Уманской комиссии Киевского общества грамотности (1907-1909). – ЦДАУК, ф.442, оп.857, спр.146, арк.1-91.
17. Доклад члена Киевского отдела Русского Собрания Савенко о деятельности Киевского общества грамотности (1908). – ЦДАУК, ф.707, оп.229, спр.6, ч. V, 22 арк.

18. Докладная записка Киевского охранного отделения в Департамент полиции об украинском и национальном движении (о деятельности общества «Просвіта» (1910). – ЦДАУК, ф.275, оп.І, спр.2198, арк.15-21.
19. Київська приватна гімназія В.П. Науменка (1905). – ЦДАУК, ф.707, оп.317, спр.405, арк.1-103.
20. О закрытии Киевского общества грамотности, деятельность которого была признана «угрожающей общественному спокойствию» (1908). – ЦДАУК, ф.275, оп.І, спр.2508, 60 арк.
21. О собрании членов Киевского общества грамотности и о попытке социал-демократов превратить это собрание в политическую демонстрацию. Из сообщения Департамента полиции от 23 декабря 1904г. – ЦДАУК, ф.275, оп.І, спр.649, арк.2.
22. Особова справа попечителя Київського учбового округу В.П. Науменка. – ЦДАУК, ф.707, оп.300, спр.105, 36 арк.
23. Отчет о деятельности Киевского общества грамотности (1901). – ЦДАУК, ф.442, оп.655, спр.35, арк.19-85.
24. Переписка с Киевским обществом грамотности об устройстве обществом народных чтений (1881-1900). – ЦДАУК, ф.707, оп.225, спр.149, арк.6,6зв.
25. Переписка с Министерством внутренних дел и Киевским губернатором о деятельности общества «Просвіта» (1909-1910). – ЦДАУК, ф.442, оп.639, спр.797, арк.3, 5, 12, 13, 21-23.
26. Про педагогічну діяльність В.П. Науменка на посаді директора Київської приватної чоловічої гімназії (1905-1911). – ЦДАУК, ф.442, оп.858, спр.№125, арк.1-18.
27. Сведения о собрании членов Киевского общества грамотности в Киеве (1904). – ЦДАУК, ф.274, оп.І, спр.888, арк.175.
28. Устав общества «Товариство Просвіта в Києві» (1906). – ЦДАУК, ф.275, оп.І, спр.1889, 15 арк.
29. Устав, инструкции и положения Киевского общества грамотности (1899). – ЦДАУК, ф.318, оп.І, спр.1532, арк.22-24.
30. Циркуляр Министерства народного просвещения от 6 апреля 1906г. о пополнении библиотек средних учебных заведений только книгами, одобренными Министерством народного просвещения и духовным ведомством. – ЦДАУК, ф.707, оп.192, спр.54, арк.21.
31. Цирюляры Министерства народного просвещения о мерах по улучшению преподавания украинского языка в учебных заведениях и введении обучения на этом языке (1918). – ЦДАУК, ф.707, оп.313, спр.1, 471 арк.

*Єгоров В. В.
Київський національний університет
будівництва і архітектури*

ПИТАННЯ ВІРОСПОВІДАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНОСТІ В ТВОРЧОСТІ М.І.КОСТОМАРОВА

Проблема відродження історичної пам'яті, української мови, літератури вимагають аналізу теоретичного і практичного змісту текстів наукової спадщини знаних українських вчених доби становлення українського національного руху у ХІХ ст. Вони є свідченням творення національно-культурного образу українців як народу з власною історією розвитку та культурою. Однією з сфер прояву особливостей культури народу є його релігія. Саме особливості віросповідання українського, російського та польського